DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

ИЗРАЗЯВАНЕТО НА ОБЩО ОТРИЦАНИЕ В БЪЛГАРСКИЯ И НЕМСКИЯ ЕЗИК ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА СЪПОСТАВКАТА

Красимира ЧАКЪРОВА, Радостина КОЛЕВА

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, България
E-mail: krchakarova@gmail.com; radost_kol@yahoo.com

THE EXPRESSION OF GENERAL NEGATION IN BULGARIAN AND GERMAN THROUGH THE PERSPECTIVE OF CONTRASTIVE ANALYSIS

Krasimira CHAKAROVA, Radostina KOLEVA

Paisii Hilendarski University of Plovdiv, Bulgaria
E-mail: krchakarova@gmail.com; radost_kol@yahoo.com

ABSTRACT: The object of analysis in the present study are some characteristic features of the linguistic means expressing negation (and in particular – general negation) in two unrelated languages – Bulgarian and German. The paper presents a brief outline of the basic concepts of negation as a linguistic phenomenon, and a contrastive study of the specific linguistic means of its verbalization in the two languages, focusing on the cases of interlingual asymmetry. The conclusions are drawn on the basis of rich taxonomic material, excerpted from literary texts translated from German into Bulgarian and from Bulgarian into German. A number of arguments are presented in support of the thesis that in the contemporary Bulgarian language there is a process of grammaticalization of the verbal negation within an independent morphological verbal category, called existential status of the action (result of an action) or a state. In contrast, there is no single formal indicator of negation in German; there are no manifestations of synthetic forms, as for example – the Bulgarian auxiliary verbs *няма* and *недей*, and the degree of separability of the negative markers is high.

In the final part of the study a conclusion is drawn that the linguistic concepts of general negation and status negation are not identical. The first one is semantic-syntactic and encompasses the cases in which the action of negation refers to the whole sentence. As for the status negation in the Bulgarian language, it means absence (negation) of an action (result of an action) or a state and is expressed morphologically – on the level of the verb word formation.

KEYWORDS: negation, general negation, word order, grammaticalization, morphological category

Настоящото изследване е посветено на въпроса за специфичните разлики при изразяването на отрицание в българския и немския език. Поради широкообхватността на темата анализът ни се фокусира предимно върху т. нар. общо отрицание (у някои автори – предикативно отрицание), традиционно разбирано като отрицание на сказуемото[1] – „семантичния връх на изречението“, т.е. главния семантичен оператор, който участва в построяването му (Падучева, 1974, с. 154). Солидаризираме се с мнението на авторката, че сфера на действие на това отрицание се оказва цялото изречение – срв.: *Тя* ***не пее*** = [Отсъства, не е налично] (това, че) тя пее. Научната дескрипция се базира на наблюдения върху част от съвременните концепции за същността на езиковата негация (и в частност на общото отрицание) в българското и немското езикознание, а от друга страна – на богат таксономичен материал, ексцерпиран от художествени текстове, преведени от немски на български език и от български на немски език[2]. Основната цел на анализа е да се посочат най-съществените отлики при изразяването на общо отрицание в двата изследвани езика. Ще започнем с уточнението, че в съвременната българистика и

[1] Тази идея се свързва с проучванията на А. М. Пешковски – срв.: „Само отрицанието, стоящо пред сказуемото, прави цялото изказване отрицателно […]“ (Пешковски, 1956, с. 387). Макар и популярна в славистиката, тя не се приема безрезервно от някои съвременни лингвисти (вж. напр. коментара на Бондаренко, 1983, с. 142 – 154).

[2] Използвани са следните източници: **Ч – Р:** Чудомир, Събрани съчинения в три тома (София: Български писател, 1971), Tschudomir, Humoristische Erzählungen. Übersetzt von Erika Moskova (Sofia: Balgarski pisatel, 1971); **BS – V:** Bernhard Schlink, Der Vorleser (Zürich: Diogenes Verlag 1997), Бернхард Шлинк, Четецът (София: Атлантис КЛ, 2001). Прев. Любомир Илиев.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

германистика липсва единство при опитите за тълкуване на общото отрицание. Най-разпространено е становището, че това е явление, което се реализира изцяло на равнището на изречението (в рамките на т. нар. общоотрицателни изречения) (срв. у Ницолова, 1974; Недев, 1992; Попов, 1998; Кордовска, 1998; Пашов, 1999; Иванова, Градинарова, 2015; Weinrich, 1993; Eisenberg, 1994; Helbig, Buscha, 2001; Römer, 2006 и др.). Различна е позицията на част от българските автори, според които съчетанията на отрицателен оператор с глаголна форма трябва да се разглеждат като маркирани единици в рамките на самостоятелна граматична категория (вж. Куцаров, 2007; Лакова, 2002). Липсва обаче единство в мненията за същността на тази категория (морфологична или синтактична)[3]. В лингвистиката „общофразовото отрицание“ (Г. Г. Почепцов, цит. по Иванова, 1974, с. 400) се определя и като супрасинтактична категория, чиито експликатори имат задължителна употреба в изречението (не се подлагат на елипса, тъй като „детерминират структурна задължителност“) (Иванова, 1974, Недев, 1978 и др.). Срв.: „Частицата „не“ (и всяка друга форма за израз на негация) […] се отнася към елементите със задължителна употреба в изречението, защото без наличието ѝ отрицателното изречение се превръща в утвърдително“ (Недев, 1978, с. 353). Интересна трактовка за мястото на общото отрицание в системата на езика откриваме у немския лигнвист У. Енгел. В своя системен труд *Deutsche Grammatik* (Engel, 1996) авторът разглежда негацията като семантична категория, в рамките на която се реализират следните значения: оспорване (разделено от своя страна на възражение и отрицание[4]), изключване[5] и лишаване (т.е. каритивност)[6].

I. Синтактично тълкуване на общото отрицание

В редица български граматики е отбелязано, че при общото (предикативното) отрицание „се отрича самото сказуемо, т.е. изцяло се отрича приписваният на подлога признак или действие: *Брат ми* ***не замина*** *вчера за Прага със самолет*а; *Иванов* ***няма да дойде*** *тази вечер*“ (Пашов, 1999, с. 299), докато при частното отрицание се отрича друга част на изречението — напр. ***Не брат*** *ми замина вчера за Прага със самолета*; *Брат ми замина* ***не вчера*** *за Прага със самолета* и др. (примерите са на Пашов, 1999, с. 300). К. Попов също говори за общоотрицателни изречения (напр. *Трева дори напролет не расте*) и ги противопоставя на частичноотрицателните (*Повтарям, че не ние сме предизвикали това*); въпросително-отрицателните (*Дали не иде инспекторът?*[7]); подбудително-отрицателните (*Не бой се, друже*!) и възклицателно-отрицателните изречения (*Не щем, не щем протекторати*!) (Попов, 1998, с. 64 – 69). Прави впечатление, че при диференцирането на видовете отрицателни изречения авторът прилага два критерия: първият е тясно свързан с функцията на отрицанието, т.е. той отчита опозицията между предикативното (общото) и непредикативното (частното) отрицание, докато вторият отделя съобщителните отрицателни изречения (общо- и частичноотрицателните) от въпросително-отрицателните, подбудително-отрицателните и възклицателно-отрицателните[8].

---

[3] Подробно за това вж. по-нататък в изложението.

[4] С този термин авторът назовава общото отрицание (вж. Engel, цит. съч.).

[5] Така е наречено частното отрицание.

[6] Преводът от немски на български език тук и по-нататък в изложението е на Р. Колева.

[7] Спорно е да се твърди, че семантиката на подобни изречения е категорично отрицателна. По наше мнение в случая става дума за транспозитивна употреба, с помощта на която се изразяват различни модални нюанси: предположение, нетърпение и др. Доказателство за това е фактът, че при изпускане на отрицателната частица не настъпва значителна смислова трансформация– срв.: *Дали иде инспекторът?*

[8] Логично възниква въпросът дали при втората група изречения, маркирани по цел на изказването, може да се търси вътрешно противопоставяне между общо и частно отрицание, или поради семантичната им специфика разликата между двата типа негация се заличава (срв. напр. следните реторични въпроси: *Нима* ***не това*** *търсят хората?* (Тед Чад, прев. Ст. Тотева, https://literaturensviat.com/?p=115172) и *Нима хората* ***не търсят*** *това?*; *И дали* ***не точно това*** *е довело до Ренесанса, именно кладата и католицизма?* (https://photo-forum.net/ и *И дали точно това* ***не е довело*** *до Ренесанса...?*). Интересно е да се отбележи, че когато отрицателният формант *не* се намира пред име, предполагаемият отговор извежда на преден план именно това име: *Нима* ***не***

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

Както се вижда от посочените примери, разграничаването на общото и частното отрицание в структурата на изречението се търси преди всичко в словоредната позиция на негиращия елемент: при общото отрицание той се намира непосредствено преди[9] сказуемото (т.е. в приглаголна позиция), докато при частното отрицание – преди конкретната част на изречението, която е пряко засегната от негацията. Опитът за промяна на позицията неминуемо довежда и до семантична промяна – срв. напр.: *Брат ми* ***не замина*** *вчера за Прага със самолета* (= не е имало заминаване) и *Брат ми замина* ***не вчера*** *за Прага със самолета* (= брат ми замина, но по друго време), ***Не брат*** *ми замина вчера за Прага със самолета* (= някой замина, но това не беше брат ми), *Брат ми замина вчера за Прага* ***не със самолета*** (= брат ми замина, но с друго превозно средство), *Брат ми замина* ***не за Прага*** *със самолета* (= брат ми замина, но за друго място). Аналогично е становището и на изследователите германисти, които разделят отрицанието на частно и общо (или пълно – у Петков и кол., 2004) според обхвата на негацията – срв. напр.: „Отрицанието на изречението засяга винаги цялата предикация (т.е. отношението между подлога и сказуемото), частното отрицание засяга винаги само отделни части на изречението“ – срв.: *Der Zug fährt heute* ***nicht*** (отрицание на изречението); *Der Zug fährt* ***nicht*** *pünktlich* (частно отрицание) (= Der Zug fährt, aber nicht pünktlich) (Helbig/Buscha 2001, S. 548). H. Weinrich илюстрира общото отрицание с изречението *Heute hat die Presse* ***nicht*** *berichtet über den Prozeß*, като отбелязва: „Отрицанието *nicht* в този пример е в границите на глаголната рамка и простира действието си върху цялото изречение […] Това отрицание представлява „отрицание на изречението[10]“ (Weinrich, 1993, S. 867). Обърнато е специално внимание върху факта, че разликата между общо и частно отрицание в немските съобщителни изречения[11] обикновено зависи от мястото на негиращата единица ***nicht***. Когато отрицанието е общо, спрегнатият глагол (като първи или единствен компонент на сказуемото) е винаги във втора позиция. Пред него се разполага друга изреченска част (подлог, обстоятелствено пояснение, допълнение)[12], но в никакъв случай – отрицателните думи ***nicht*** и ***kein***. Ако обаче отрицанието е частно, негиращите елементи ***nicht*** и ***kein*** стоят непосредствено преди конкретния (различен от спрегнатия глагол) изреченски компонент, който отричат[13] – срв. напр.: *Ich gehe weiter, verwirrt, weil ich das Haus, aber* ***nicht das Stadtviertel*** *kenne* (BS – V) / *Продължавам пътя си объркан, понеже къщата ми е известна, но* ***не и кварталът***; ***Nicht nur ich*** *hatte Reisefieber* (BS – V) / ***Не само аз*** *имах пътна треска; Dabei denke ich* ***nicht an die Bahnhofstraße*** *in meiner Heimatstadt, sondern an eine andere Stadt oder ein anderes Land* (BS – V) / *При това си мисля* ***не за Банхофщрасе*** *в родния ми град, а за съвсем друго селище или дори друга страна; Ihm fehlt's* ***nicht an Kraft***, *ihm fehlt's an Grips* (BS – V) / *Липсва му* ***не сила****, а мозък; Ich hatte* ***nicht nur diesen Streit*** *verloren* (BS – V) / *Бях загубил* ***не само този спор***; ***Keinen Pirol*** *haben wir gehört, sondern eine Nachtigall*[14] / ***Не авлига*** *чухме, а славей.* Други изследователи акцентуват върху ролята на ударението при употребата на

това *търсят хората*? (= *Хората търсят именно това*), докато при предикативно отрицание се акцентува върху извършването на действието: *Нима хората* ***не търсят*** *това* (= хората със сигурност търсят това).

[9] При формите със спомагателния глагол *няма* препозитивната отрицателна частица *не* се е сляла с глаголния елемент.

[10] Букв. „отрицание на глаголната рамка“ – бел. прев., Р. К.

[11] В познатите ни изследвания върху немското отрицание липсват примери за други видове изречения по цел на изказването.

[12] Твърдението, че в подобни случаи спрегнатият глагол се намира във втора позиция, не бива да се разбира буквално. Например ако подлогът, употребен преди финитния глагол, има свои определения, глаголът ще заеме позиция непосредствено след цялата предложна група – срв.: *Der kleine Junge* ***liest*** *ein Buch.*

[13] Специалистите по немска граматика отбелязват, че при изразяването на частно отрицание в немския език формантът ***nicht*** може да не стои непосредствено пред **отричания** елемент, ако този елемент се изтъква с помощта на ударението – срв. напр. ***Heu****te ist ihr Sohn* ***nicht*** *gekommen* (примерът е на Helbig/Buscha, 2001, S. 548). Когато обаче споменатият негиращ елемент се използва при общо отрицание, в изречението липсва специално акцентуване на даден компонент – срв.: *Heute ist ihr Sohn nicht gekommen.*

[14] Примерът е наш.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

отрицателните форманти – срв.: „***nicht*** изразява пълно (т.е. общо[15]) отрицание, когато носи ударението, и частично отрицание, когато ударението пада върху следващата дума“ (Петков и кол., 2004, с. 287) – срв.: *Er fährt* ***nicht*** *ans Meer* (общо отрицание); *Er fährt* *nicht* *ans* ***Meer****, sondern ins Gebirge* (частно отрицание)[16].

Важна особеност на общото отрицание с частицата ***nicht*** в немския език е съществуването на т. нар. рамка на отрицанието. Срв.: „Думата за негация ***nicht*** се стреми към края на изречението и образува заедно с финитния глагол рамка на отрицанието“ (Helbig, Buscha, 2001, S. 549). Стремежът към финална позиция на негиращия маркер ***nicht*** ясно показва тясната му връзка със сказуемото, защото в немското изречение колкото по-далеч от спрегаемия глагол се намира даден компонент, толкова по-непосредствено е свързан в съдържателно-структурно отношение със сказуемото. Затова и отрицателната частица много често заема последната позиция в изречението – срв. напр.: *Aber ich* ***öffne*** *die Tür* ***nicht*** (BS – V) / *Ала* ***не отварям*** *вратата; Ich* ***wußte*** *den Namen der Frau* ***nicht*** (BS – V)*; Ich* ***begriff*** *die Situation* ***nicht*** (BS – V)*; Das* ***wollten*** *meine Eltern* ***nicht*** (BS – V). В някои случаи обаче по-тясно свързани със спрегаемия глагол се оказват други езикови елементи, които се поставят на последно място в изречението. В това число можем да споменем **неспрегаемите глаголни форми** инфинитив или причастие като част от аналитична словоформа (напр. *Ich* ***mochte*** *auch* ***nicht essen;*** *Sie* ***hatte nicht posiert, nicht kokettiert***[17]; *Ich habe den Kaufhof jahrelang* ***nicht betreten***; *Warum haben Sie* ***nicht aufgeschlossen****?*); **делимите представки** – част от спрегаемия глагол (напр. *Jungchen, ich* ***schau nicht hin***; *Aber die Schritten* ***hielten*** *auf dem zweiten Stock* ***nicht an; Faß*** *mich* ***nicht an;*** *Es* ***tat nicht weh***); **предикативите** (напр.: *Aber ich* ***war nicht sicher***; *Das ist* ***nicht fair****, Hanna*); номиналните части на сказуеми, изразени от фразови глаголи (т. нар. функционални глаголи[18]) (напр. *Aber das* ***gab*** *mir* ***nicht die Courage****, zu Frau Schmitz zu gehen*) и др.[19]. В граматиката си Хелбих и Буша правят важното уточнение, че при изразяване на общо отрицание в подчинени изречения, въведени със съюз или с местоимение, частицата ***nicht*** се премества с едно място напред, тъй като последната позиция се заема от спрегнатия глагол – срв. напр.: *Sie begann, eine sanfte Seite zu zeigen, die ich noch* ***nicht*** *gekannt hatte* (BS – V) / *Започна да ми се разкрива и откъм една по-блага страна, която досега* ***не познавах;*** *Seltsam, daß mir die Vorstellung und der Vorschlag* ***nicht peinlich*** *waren* (BS – V). Срещат се случаи, когато позицията на ***nicht*** при общо и частно отрицание в изречението е една и съща и двата вида негация се разграничават само с помощта на контекста, срв. напр.: *Er legt die Zeitung* ***nicht*** *auf den Schrebtisch* (изречението може да има двояка интерпретация – *Той не слага вестника на бюрото* и *Той слага вестника не на бюрото*)[20]. Прави впечатление обаче, че някои немски изследователи не приемат безрезервно идеята за синтактичен характер на отрицанието в немския език, имайки предвид нееднородността на негиращите единици (вж. напр. Eisenberg, 1994)[21]. За чисто синтактично се определя единствено функционирането на оператора ***nicht*** – „същинската и единствена „чиста дума за негация“ (Eisenberg, 1994, S. 215)[22].

II. Морфологично тълкуване на приглаголното отрицание. Категорията екзистенциален статус на действието (резултата от действието) или състоянието в съвременния български език

---

[15] Бел. е наша.

[16] Примерът е зает от Петков и кол., 2004, с. 287.

[17] Всички цитирани примери тук са от BS – V.

[18] В тези случаи прякото допълнение не може да изпълнява ролята на подлог в страдателен залог.

[19] По-подробно вж. у Helbig, Buscha, S. 2001, 549 – 553.

[20] Имайки предвид подобни примери, руската германистка Н. А. Булах заключава, че в немския език не съществуват достатъчно специализирани граматични средства за диференцирането на общото от частното отрицание (Булах, 1962, с. 244 – 247).

[21] По-подробно вж. по-нататък в изложението – т. III (3.1.).

[22] Определението „чиста дума за негация“ авторът цитира по граматиката на Дуден (Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache, 1973) и допълва, че „поведението на *nicht* във всеки случай може да се опише като синтактично, както и семантично в тесен смисъл“ (Eisenberg, 1994, S. 215).

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

Съвършено различна е трактовката на приглаголното отрицание в изследванията на И. Куцаров (вж. Куцаров, 1985; Куцаров, 1997; Куцаров, 2007), според когото в съвременния български език може да се говори за **отрицателни глаголни форми** (т.е. маркирана грамема) в рамките на самостоятелна глаголна категория, наречена статус. Както отбелязва авторът, понятието статус, въведено от Б. Уорф, е използвано в съзвучие с идеята на Р. О. Якобсон за съществуването на такива морфологични категории, които определят логическата природа на събитието – „характеризират съобщавания факт сам по себе си, без отнасяне към участниците в него или към факта на съобщаването“ (Якобсон, 1972, с. 100). Срв.: „**Семантичното съдържание на морфологичната категория статус**[23] се основава на отношението на действието (или резултата от действието) към реалността, т.е. [...] то се характеризира само за себе си, независимо от говорещото лице, глаголното лице и изказването“ (Куцаров, 2007, с. 372 – 373). Идеята за съществуване на морфологична категория, в рамките на която се противопоставят отрицателните и неотрицателните глаголни форми, се споделя и от В. Маровска. Както отбелязва авторката, „отрицателните форми по всичко приличат на аналитичните неотрицателни, откъдето следва, че няма основание да ги изключваме от глаголната парадигма и да ги определяме примерно като синтактични конструкции [...]“ (Маровска, 2007, с. 159). Самият факт, че „е възможно конкретизирането и на формално-семантична опозиция, и на формални показатели, и на противопоставени редици морфологични форми с еднородно съдържание“ (Маровска, 2007, с. 159), е доказателство, че те са част от глаголната система. Важно е да отбележим, че за наличие на категория статус в българския език говори и М. Лакова, уточнявайки, че тя трябва да се разглежда като синтактична („категория на цялото изречение“)[24], а не като морфологична, „тъй като отречени или неотречени могат да бъдат различни части на изречението“ (Лакова, 2002, с. 138). Ако съдим по предложената дефиниция обаче, изследователката има предвид семантична категория – срв.: „Категорията „статус“ е езикова семантична категория, характеризираща в изречението отричането или неотричането на наличност на събитие в извънезиковия свят, т.е. отричане или неотричане на действието, на актант, признак или обстоятелство, изразена чрез частицата *не*, отнесена към спрегнатия глагол (общо отрицание на наличието на събитието), или пък отнесена към друга синтактична част (частично отрицание при отделен елемент от събитието)“ (Лакова, 2002, с. 138). Потвърждение на казаното откриваме в описанието на езиковите средства за изразяване на разглежданата категория в българския език, които според М. Лакова могат да бъдат разнородни – морфологични[25], синтактични, словообразователни, лексикални. Нашата позиция е сходна със становището на Ив. Куцаров. Смятаме, че съществуват основания да се говори за граматикализация (морфологично изразяване) на приглаголното отрицание в съвременния български език. Специфичната категория, в която се включва редът отрицателни форми, може да бъде наречена екзистенциален статус на действието (резултата от действието) или състоянието (вм. статус) поради факта, че този термин по-точно изразява семантичното ѝ съдържание[26]. Тя се основава на привативната опозиция отрицателност – неотрицателност (с главно значение положителен статус). Маркиран член в категорията е грамемата отрицателен статус, изразяваща отсъствие (отрицание) на действие (резултат от действие) или състояние. Формални показатели на тази грамема са неударената частица морфема ***не*** и негаторите ***няма и недей***. Те могат

[23] Почерн. и подч. е на авт.

[24] Концепцията на М. Лакова се доближава до разбирането на А. Айнхенвалд и Р. М. Диксън за йерархично надредната изреченска категория полярност (вж. Aikhenvald, Dixon, цит. по Буров, 2004, с. 283 – 284).

[25] Като морфологично авторката определя изразяването на отрицание в глаголните форми за бъдеще време и в някои модални форми. В това число са посочени прохибитивните форми с ***недей/те***, както и някои преизказни форми, които по наше мнение трябва да се разглеждат като маркирани в рамките на самостоятелна глаголна категория, наречена „вид на изказването“ (вж. Куцаров, 2007, с. 304 – 327).

[26] Понятието „екзистенция“ в случая се тълкува в широк смисъл и включва в семантичния си обсег както идеята за реални действия и състояния, така и за иреални (хипотетични) – срв.: *чета – не чета; бих чел – не бих чел* и др.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

да се определят като ядрени оператори (у Ив. Куцаров – „модификатори”) на вербалното отрицание[27]. В подкрепа на морфологоцентричното тълкуване на вербалното отрицание в съвременния български език могат да се посочат следните факти:

1. Моносемантичност и генерализация на формалния показател за отрицателност – неударената граматична частица ***не.*** Характерно за българския език е, че в негиращите маркери ***няма*** и ***недей*** участва същата частица**.** Акцентуваният вариант на ***не*** се използва в роля на респонсив[28] (при отрицателен отговор на въпрос – срв.: – *Искаш ли чай*? / – ***Нѐ***.) и за изразяване на *частно отрицание* (***Нѐ*** *Иван ми трябва, а Петър*.).

2. В състава на отрицателните футурални и повелителни форми частицата ***не*** се е сляла със следходната дума (срв. напр. ***няма*** = ***не*** + *има*; ***недей***(***те)*** = ***не*** + **дэи(те)*[29], т.е. налице е синтетично изразяване на значението отрицателност, което е убедително доказателство за граматикализация – срв.: у В. Маровска: „именно спомагателната функция на този глагол[30] е сериозният аргумент да се говори за морфологична категория“ (Маровска, 2007, с. 159).

3. Устойчив словоред на маркиращата неударена частица ***не***[31] и на операторите ***няма*** и ***недей*** (***немой*** – диал.) – срв.: ***не*** *разбираш,* ***не*** *бихме посмели,* ***не*** *била казала,* ***няма*** *да мълчи,* ***нямаше*** *да се върнат,* ***недей*** *да чакаш* и др. Системно изключение от споменатия словореден модел са отрицателните корелати на аналитичния императив – срв.: *нека* ***не*** *пише!, да* ***не*** *казваш!, дано* ***не*** *са дошли* и др. – при които „семата ‘волеизявление’ не влиза в сферата на действие на оператора за отрицание“ (Храковски, 1990, с. 211).

4. Ниска степен на отделимост на негиращите маркери – както е известно, единствените словоформи, които могат (а в някои случаи трябва) да се вмъкнат между частицата ***не*** и следходната глаголна форма, са някои кратки местоимения, както и възвратните елементи ***се*** и ***си*** – срв.: ***не*** *я виждам,* ***не*** *ти знам телефона* (= не знам телефона ти), ***не*** *се смее,* ***не*** *си измих* косата и др.

5. Допълнителен аргумент срещу идеята за синтактичния характер на българското отрицание е фактът, че в редица случаи, когато в изречението са употребени съставни или сложни съставни сказуеми, с негиращия формант ***не*** може да бъде „отречен“ всеки от техните пълнозначни компоненти, а не само сказуемото като синтактична цялост – срв. ***не*** *мога да дойда, мога да* ***не*** *дойда,* ***не*** *мога да* ***не*** *дойда* (= мога да дойда, ще дойда)[32]; *Иван* ***не*** *може да* ***не*** *знае* (= *Иван*

---

[27] Освен тях в българския език функционират и разнообразни периферийни средства за изразяване на отрицание (общо и частно) – суперсегментни (интонация и ударение), словообразователни (*без-, не-*), лексикални (отрицателни местоимения и наречия, съюзи и предлози като *без да, без*, наречието реактив *напротив* и др.), синтактични (съотносителни изречения с *нито – нито, ни – ни* и др.), фразеологични (срв.: *На куково лято* = никога) и др. Те заедно с ядрените средства изграждат функционално-семантичното поле (терминът е на А. В. Бондарко) на статусността в съвременния български език. Подобни периферийни модификатори за изразяване на отрицание се откриват и в немския език. Такива например са интонацията, словообразователни средства като *un-, miß-;* лексикални средства (отрицателните местоимения и наречия, съюзът *weder – noch*, съществителни и глаголи като ***Ablehnung, bestreiten***, ***verneinen;*** предлогът *ohne* и др.); синтактични, фразеологични (напр. *Wenn Ostern und Pfingsten auf einen Tag fallen* = никога) и др.

[28] Терминът е на К. Рьомер. С него авторката назовава такива думи изречения, с които се дава положителен или отрицателен отговор на въпрос (Römer, 2006). Бихме добавили, че при отговор на въпрос, отнасящ се до бъдещо събитие, освен частицата ***не*** като респонсив се използва и спомагателният глагол ***няма*** (срв.: – *Ще ходиш ли у тях?* – ***Не / Няма***). За изразяване на съгласие при отговор на реплика, съдържаща отрицателен имератив, се използва само ***няма*** – срв.: *Не закъснявай тази вечер*! / ***Няма***.

[29] От стбълг. не дэи, не дэите – повелителни форми на глагола дэяти (дэти) (правя, извършвам нещо) (вж. Старобългарски речник на БАН, т. 1, София, 1999, с. 467).

[30] Авторката има предвид спомагателния глагол ***няма***.

[31] Според Й. Пенчев основното синтактично свойство на частицата ***не*** е, че тя „винаги предхожда съответната дума“, без да образува с нея словосъчетание (Пенчев, 1984, с. 60). Когато пълнозначната дума е глагол, ***не*** обикновено е в препозиция по отношение на отделните глаголни словоформи.

[32] В случая влиза в сила диалектическият закон за отрицание на отрицанието: отрицанието на онова, което е отречено, води до утвърждаване (вж. Стефанов, 1995, с. 70).

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

положително знае)[33]; ***не*** *трябва да говоря, трябва да* ***не*** *говоря*, ***не*** *трябва да* ***не*** *говоря* (= трябва да говоря), ***не*** *мога да съм добър, мога да* ***не*** *съм добър,* ***не*** *мога да* ***не*** *съм добър;* ***не*** *започнаха да харесват, започнаха да* ***не*** *харесват*, ***не*** *спира да мисли,* ***не*** *продължавам да вярвам, продължавам да* ***не*** *вярвам*[34] и др. С оглед пълнотата на анализа трябва да споменем, че и в немското езикознание не липсват опити за морфологично тълкуване на определени отрицателни форманти. Така например Х. Вайнрих твърди, че катафоричният член[35] ***ein*** (***eine, einen, einem*** и др.) разполага със свои собствени форми за негация – ***kein, keine, keinen, keinem*** и др. (Weinrich, 1993, S. 871). Тук няма да тълкуваме основанията на подобна концепция, а ще съсредоточим вниманието си върху въпроса за спецификите при изразяване на общото отрицание в съвременния български и немски език.

III. Основни разлики при изразяването на общо отрицание в съвременния български и немски език

3.1. Прави впечатление, че за разлика от българския език, който се отличава с хомогенност при изразяване на общо отрицание (основен маркер е проклитичната частица ***не***, която се съдържа и в негаторите ***няма*** и ***недей***), немският език притежава разнородна система от негиращи оператори за общо отрицание. С подчертано висока фреквентност е частицата ***nicht***; други средства са респонсивът ***nein***, напр. ***Nein***, *ich rede nicht von Befehl und Gehorsam* (BS – V), ***Nein,*** *ich habe nicht geschrieben* (BS – V)*;* наречията ***keinesfalls/keineswegs*** (= в никакъв случай), които също могат да служат за отрицателен отговор на въпрос, напр. *Sagst du ihm die Wahrheit?* – ***Keinesfalls/ Keineswegs***[36]; отрицателният член ***kein***, напр. *Sie brauchen* ***keinen*** *Sachverständigen holen* (BS – V), *Die Küche hatte* ***kein*** *Fenster* (BS – V), *Aber so oder so hatte ich* ***keine*** *Wahl* (BS – V); отрицателните местоимения и наречия, напр. ***Niemand*** *erwartete eine Antwort* (BS – V), ***Nichts***, *Jungchen,* ***nichts*** *ist daran falsch* (BS – V), *Es war nicht der erste KZ Prozeß und* ***keiner der großen*** (BS – V), *Mir war* ***nie*** *kalt* (BS – V), *Auch das war mir noch* ***nie*** *in meinem Leben passiert* (BS – V), *Hannas Hand wollte* ***nirgendwohin*** *und mußte vorangezwungen werden* (BS – V) и др.

Както вече беше отбелязано, особено място сред споменатите оператори заема лексемата ***nicht***, която най-често бива определяна като частица, специализирана за негация. Е. Хенчел и Х. Вайт обаче оспорват това мнение, акцентувайки върху два важни аргумента: 1) в немския език липсва двойно отрицание, т. е. при наличие на отрицателно местоимение или наречие ***nicht*** отсъства; 2) от друга страна, обикновено е невъзможно комбинирането на ***nicht*** с неопределителен член, нулев член или неопределителни местоимения – в първите два случая се използва ***kein***, а в третия се употребява отрицателно местоимение (вж. Hentschel, Weydt, 2013).

---

[33] Примерът е на П. Пашов (Пашов, 1999, с. 301). Авторът отбелязва, че „двойни отрицания с положително значение имаме само при съставно глаголно сказуемо или при свързването на два глагола с подчинителна връзка“ (Пашов, 1999, с. 301). Ако за съставните глаголни сказуеми сме напълно съгласни с автора, бихме могли да възразим, че във втория случай (при свързване на отделни негирани сказуеми в подчинителна връзка) невинаги може да се говори за изразяване на противоположно по смисъл положително твърдение (напр. цитираното от П. Пашов изречение ***Не ви съветвам да не ходите*** *вече у тях* може да се трансформира в *Не ви съветвам да престанете да ходите у тях*, а не в изцяло утвърдително изказване (*Съветвам ви да*...). Подобна е ситуацията при следните изречения: *Не ти се сърдя, че не ме покани ≠ Сърдя ти се, че ме покани*; *Не дойдох, за да не те тревожа ≠ Дойдох, за да те тревожа*; *Не ти вярвам, че не лъжеш ≠ Вярвам ти, че лъжеш* и др.

[34] Прави впечатление, че когато съставното сказуемо е образувано с фазов глагол, някои от комбинациите звучат неграматично – срв.: ****не*** *започнаха да* ***не*** *харесват*; **спира да* ***не*** *мисли*, ****не*** *спира да* ***не*** *мисли*; ****не*** *продължавам да* ***не*** *вярвам*. Вероятната причина за това е в логическата контрадикторност на съчетанията – глаголите за продължение и завършване (в положителна или отрицателна форма) предполагат налично (утвърдително по статус) действие. Не открихме примери за отрицание при съставни глаголни сказуеми, образувани от „два глагола в повелителни форми, когато единият само подсилва значението на другия, напр. ***Иди*** *му* ***доказвай; Иди*** *го* ***разбери*** [...] и др.“ (Пашов, 1999, с. 321).

[35] Така Х. Вайнрих нарича неопределителния член.

[36] Примерът е зает от Петков и кол., 2004, с. 286.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

В немската езиковедска литература ***nicht*** се противопоставя на т. нар. отрицателен неопределителен член ***kein***, който няма точен еквивалент на български език. Повечето немски лингвисти приемат, че ***kein*** е „член за негация“ (отрицателен корелат на ***ein***), тъй като се използва вместо неопределителен член, но с негираща функция (при общо и частно отрицание) (вж. напр. Weinrich, 1993, Eisenberg 1994, Helbig, Buscha, 2001). За разлика от неопределителния член ***ein*** обаче, който няма форма за множествено число и не се употребява с неброими съществителни [37], ***kein*** може да се използва и в мн. ч. (***keine***), както и при съществителни имена с нулев член[38]. В речевата практика се срещат и изключения: нормативна замяна на ***kein*** с ***nicht,*** както и случаи, в които говорещият може да избира между двата елемента[39]. Важна особеност при употребата на отрицателния член ***kein*** е фактът, че и при частно, и при общо отрицание формите му се разполагат само пред съществителни имена (или в началото на именни групи), докато обичайната позиция на българската частица ***не*** при общо отрицание е пред глагол.

3.2. Специфична характеристика на българския език, която го отличава от немския език, е съществуването на т.нар. двойно отрицание. Става дума за т. нар. подсилване (т.е. дублиране) на отрицанието – срв.: „Отрицанието много често се подсилва (като се удвоява) посредством отрицателни местоимения и наречия [...], напр. ***Никой не*** *може да повярва,* ***Не*** *го разбирам* ***никак*** [...][40]. Поначало, ако в изречението е употребено отрицателно местоимение или местоименно наречие, и сказуемото ще бъде отрицателно, т.е. въобще не може да се каже ***Никой*** *дойде, Пуша* ***никога****, Имам* ***никаква*** *писалка* и т. н.” (Пашов, 1999, с. 300). В немския език подобно дублиране е неграматично – срв.: „Ние казваме: *Никой не* знае, а немците: Niemand weiss = „никой знае“. Бълг. [...] „*никой не* го е видял“ с *две отрицания*, а немски с едно: Niemand hat ihn gesehen = „никой го е видял“ (Младенов, Попвасилев, 1939/2012, с. 333). Това, че двойното отрицание не е присъщо на съвременния немски език, подчертават и езиковедите германисти – срв. „Ако едно изречение вече съдържа отрицателна дума – било то местоимение (*keiner, niemand, nichts* – никой, нищо) или наречие (*nie, nirgends, nirgendwohin* – никога, никъде, наникъде), допълнително появяване на *nicht* е изключено. Двойно отрицание в съвременния немски език не е допустимо, освен като особено стилистично средство за предпазливо потвърждение (само в съчетанието *nicht – un-* и в съчетанието *nicht ohne*): **Niemand besuchte ihn nicht* (Никой не го посети.); *Er liest ein nicht uninteressantes Buch*. (=ein ziemlich interessantes Buch) (Той чете една небезинтересна книга = една доста интересна книга); *Er hat die Ansprache nicht ohne Spannung verfolgt*. (=mit Spannung) (Той следеше словото не без напрежение = с напрежение)” (Helbig, Buscha, 2001, S. 559). Това потвърждават и нашите примери – срв.: *Die Passagiere merken* ***nichts*** */ Пътниците* ***не забелязват нищо*** (BS – V); ***Niemamd*** *sagte etwas* (BS – V) / ***Никой не отрони*** *дума*; *Ich hatte sie noch* ***nie*** *ironisch erlebt/* ***Никога не бях*** *я* ***виждал*** *така насмешлива.* (BS – V)*; Хайде, гледай само да* ***не*** *те* ***види никой****!/ Los, aber paß bloß auf, daß dich* ***niemand*** *sieht!* (Ч – Р) и др. под. Отсъствието на двойно отрицание в съвременния немски език увеличава значително функционално-семантичния потенциал на отрицателните местоимения и наречия, които – за разлика от аналогичните лексикални средства в българския език, могат самостоятелно да изразяват обща негация.

3.3. За разлика от съвременния български език, в който се наблюдава процес на граматикализация на приглаголното отрицание в рамките на самостоятелна морфологична глаголна

---

[37] Това е естествено, като се има предвид, че е произлязъл от числителното име ***ein***(***s***) и явно е запазил тясна семантична връзка с него.

[38] Срв. напр. *Ich hatte* ***kein*** *Geld und mußte von Nußloch nach Hause laufen* (BS – V)*; Zuerst wollte ich* ***keine*** *Teile schicken und wartete, bis ich die ganze Odyssee aufgenommen hatte* (BS – V); *Es gibt* ***keine*** *Bäume* (BS – V).

[39] По-подробно за това вж. Hentschel/Weyd, 2013, S. 296–297 и Helbıg/Buscha, 2001, S. 553–556.

[40] В случая вербализираното общо отрицание напълно съответства на логическото. Достатъчно е да припомним, че в логиката общоотрицателни са съжденията със следната структура: „Нито едно S не е същината на P” (Бондаренко, 1983, с. 142). Срв.: ***Никой*** *в тази зала* ***не хареса*** *речта му* (липсва състоянието ‘харесване’, респ. отсъстват и неговите актанти (= *Всеки от присъствалите в тази зала не хареса речта му*), т.е. [Отсъства, не е налично] (това, че) някой в тази зала хареса речта му].

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

категория (екзистенциален статус на действието (резултата от действието) или състоянието), при най-често използваните в немския език негиращи средства – ***nicht*** и ***kein***, водеща роля за изразяване на отрицание (и общо, и частно) има словоредът. Самото съществуване на коментираната в т. I рамка на отрицанието при употребата на частицата ***nicht*** убедително подкрепя този извод. Решаващата роля на словореда при експликацията на немското общо отрицание не трябва да се разбира като словоредна фиксираност на определени негиращи оператори. Напротив – както показахме в хода на анализа, частицата ***nicht*** (която е пряк еквивалент на българската частица ***не***) няма строго определена позиция в структурата на изречението. За относително устойчив словореден модел може да се говори единствено при отрицателния член ***kein***, който заема първа позиция в именните групи.

3.4. Направената съпоставка между начините за изразяване на отрицание в двата сравнявани езика даде възможност да се открои по-отчетливо една специфична особеност на български език: граматикализацията на приглаголното отрицание, т.е. изразяването му (като статусно отрицание) на равнището на словоформата[41]. Различна е ситуацията в немския език, в който не може да се говори за генерализация на единен формален показател за отрицание; не се наблюдават прояви на синтетично изразяване (срв. напр. българските спомагателни глаголи ***няма*** и ***недей***), а степента на отделимост на негиращите маркери е висока. Разбира се, наред със споменатите отлики могат да се посочат и някои прояви на междуезикова симетрия. Така например основните негиращи думи в двата езика (бълг. ***не*** и нем. ***nicht*** и ***kein***) могат да се употребяват и при общо, и при частно отрицание[42]. Друго важно сходство е отсъствието на специализирани езикови средства за изразяване на частно отрицание.

3.5. Наличието на граматикализация при изразяването на отрицание в системата на българския глагол ни дава основание да направим важния извод, че лингвистичните понятия общо отрицание и статусно отрицание не са идентични. Първото от тях е семантико-синтактично и се отнася до случаите, когато в сферата на действие на негацията попада цялото изречение. Що се отнася до статусното отрицание в българския език, то означава отсъствие (отрицание) на действие (резултат от действие) или състояние и се изразява по морфологичен път (на равнището на глаголната словоформа). В повечето случаи наличието на подобно отрицание е основна предпоставка за изразяване на обща негация – *Виждам, че Иван* ***не чете*** = Виждам, че [отсъства, не е налично] (това, че) Иван чете; *Иван* ***няма да прочете*** *книгата* = [Ще отсъства, няма да е налично] (това, че) Иван ще прочете книгата; *Детето* ***не спи*** = [Отсъства, не е налично] (това, че) детето спи; ***Нека*** *Иван* ***не мълчи*** = Аз подбуждам (към това) [да отсъства, да не е налично] (това, че) Иван мълчи; ***Не бих*** *ти* ***позвънил****, ако стане късно* = Възможно е при определено условие (късен час) [да отсъства, да не е налично] (това, че) аз ще позвъня и др.
Срещат се обаче и примери, в които независимо от наличието на отрицателна глаголна форма експлицираното отрицание не може да се тълкува като общо в семантичен аспект, тъй като не всички компоненти на изречението влизат в обсега на негиращия оператор – срв.: *Някои от студентите* ***не участват*** *в дискусията* = [За някои от студентите не е налично] (това, че) участват в дискусията, а не *[Отсъства, не е налично] (това, че) някои от студентите участват в дискусията[43]. Подобна е ситуацията при т. нар. „преместване на частното отрицание“, което според Е. Ю. Иванова и А. А. Градинарова е „най-характерната особеност на българското отрицателно изречение в

[41] Извън обсега на настоящото изследване остава въпросът дали в съвременния етап от развитието на българския език този процес може да се разглежда като окончателно приключил.
[42] Както вече беше споменато, частицата ***не*** може да бъде и в роля на респонсив, докато в немския език съществува отделна частица (***nein***), изпълняваща такава функция.
[43] Това, че някои от студентите не участват в дискусията, изобщо не изключва възможността други да участват, т.е., семантически погледнато, отрицанието не може да се интерпретира като общо. Друг е въпросът как трябва да се тълкуват подобни изречения от структурна (тясно синтактична) гледна точка, при положение че в тях е отречено именно сказуемото.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

съпоставка с руското“ (вж. Иванова, Градинарова, 2015, с. 82)[44] – напр. ***Не** видях детето, а кучето* (вм. *Видях **не** детето, а кучето*; *Той **не** замина вчера, а преди една седмица* (вм. *Той замина **не** вчера, а преди една седмица*)[45] и др. По всяка вероятност това явление би могло да се разглежда като следствие от генерализирането на езиковия процес, свързан с граматикализацията на българското приглаголно отрицание.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Атанасова, В., Т. Сугарева (2000) Кратка немска граматика. София: Наука и изкуство, 237 с. (*Atanasova, V., T. Sugareva*. Kratka nemska gramatika. Sofia: Nauka i izkustvo, 237 s.)

Бондаренко, В. Н. (1983) Отрицание как логико-грамматическая категория. Москва: Наука, 213 с. (*Bondarenko, V. N.* Otritsanie kak logiko-gramaticheskaya kategoriya. Moskva: Nauka, 213 s.)

Булах, Н. А. (1962) Средства отрицания в немецком литературном языке. Ярославль: Издательство Ярославского государственного педагогического института им. К. Д. Ушинского, 334 с. (*Bulah, N. A.* Sredstva otritsaniya v nemetskom literaturnom yazyke. Yaroslavl’: Izdatel’stvo Yaroslavskogo gosudarstvennogo pedagoricheskogo instituta im. K. D. Ushinskogo, 334 s.)

Буров, Ст. (2004) Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността. Велико Търново: Фабер, 436 с. (*Burov, St.* Poznanieto v ezika na balgarite. Gramatichno izsledvane na kontseptualnata kategorizatsiya na predmetnostta. Veliko Tarnovo: Faber, 436 s.)

Иванова, К. (1974) Супрасинтактичните елементи като условие за структурна задължителност. – Във: В памет на професор Стойко Стойков. Езиковедски изследвания. София: АИ Проф. Марин Дринов, с. 398 – 402. (*Ivanova, K.* Suprasintaktichnite elementi kato uslovie za strukturna zadalzhitelnost – Vav: V pamet na profesor Stoyko Stoykov. Ezikovedski izsledvaniya. Sofia: AI Prof. Marin Drinov, s. 398 – 402.)

Иванова, Е. Ю., А. А. Градинарова, (2015) Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского. Москва: Языки славянской культуры, 626 с. (*Ivanova, E. Yu., A. A. Gradinarova*. Sintaksicheskaya sistema bolgarskogo yazyka na fone russkogo. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 626 s.)

Кордовска, Р. (1998) Изречения с асиметрично отрицание в съвременния български език. // *Български език и литература*, кн. 1, с. 3 – 8. (*Kordovska, R.* Izrecheniya s asimetrichno otritsanie v savremenniya balgarski ezik. // *Balgarski ezik i literatura*, 1998, kn. 1, s. 3 – 8.)

Куцаров, Ив. (1985) Очерк по функционално-семантична граматика на българския език. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 230 с. (*Kutsarov, I.* Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik. Plovdiv: UI Paisiy Hilendarski, 230 s.)

Куцаров, Ив. (1997) Лекции по българска морфология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 216 с. (*Kutsarov, I.* Lektsii po balgarska morfologiya. Plovdiv: UI Paisiy Hilendarski, 216 s.)

Куцаров, Ив. (2007) Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 638 с. (*Kutsarov, I.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv: UI Paisiy Hilendarski, 638 s.)

Лакова, М. (2002) Принципът на конструктивизма в граматичната семантика на българското просто изречение. София: АИ Проф. Марин Дринов, 336 с. (*Lakova, M.* Printsipat na konstruktivizma v gramatichnata semantika na balgarskoto prosto izrechenie. Sofia: AI Prof. Marin Drinov, 336 s.)

[44] „Явлението изместване на частното отрицание се състои в това, че отрицателната частица *не* се премества от своето синтактично място при непредикатното отрицание и се придвижва към сказуемото, макар в сферата на действие на отрицанието да се намира друга част на изречението“ (Иванова, Градинарова, 2015, с. 82 – 83).
[45] Примерът е на Иванова, Градинарова, 2015, с. 83.

DOI: https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.5

Маровска, В. (2007) Стилистика на българския език. Пловдив: КОТА Принт ООД, 248 с. (*Marovska, V.* Stilistika na balgarskiya ezik. Plovdiv: KOTA Print OOD, 248 s.)

Младенов, С., С. Попвасилев (1939/2012) Граматика на българския език. София: Изток-Запад, 438 с. (*Mladenov, S., S. Popvasilev*. Gramatika na balgarskiya ezik. Sofia: Iztok-Zapad, 438 s.)

Недев, Ив. (1978) За отношението на елипсата към някои елементи на изречението, изразяващи супрасинтактичните категории емфазис и негация. // *Български език*, кн. 4, с. 350 – 354. (*Nedev, I.* Za otnoshenieto na elipsata kam nyakoi elementi na izrechenieto, izrazyavashti suprasintaktichnite kategorii emfazis i negatsia. // *Balgarski ezik*, kn. 4, s. 350 – 354.)

Недев, Ив. (1992) Синтаксис на съвременния български книжовен език. Варна: ДФ Бряг-принт, 348 с. (*Nedev, I.* Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Varna: DF Bryag-print, 348 s.)

Ницолова, Р. (1974) Отрицание и словоред на сложното изречение. // *Език и литература*, кн. 4, с. 80 – 85. (*Nitsolova, R.* Otritsanie i slovored na slozhnoto izrechenie. // *Ezik i literatura*, kn. 4, s. 80 – 85.)

Падучева, Е. В. (1974) О семантике синтаксиса. Материалы к трансформационной грамматике русского языка. Москва: Наука, 291 с. (*Paducheva, E. V.* O semantike sintaksisa. Materialy k transformatsionnoy grammatike russkogo yazyka. Moskva: Nauka, 291 s.)

Пашов, П. (1999) Българска граматика. Пловдив: Хермес, 455 с. (*Pashov, P.* Balgarska gramatika. Plovdiv: Hermes, 455 s.)

Петков, П., А. Димова, Д. Сливкова-Щайнкюлер, Е. Денчева, Б. Игла (2004) Немска граматика в съпоставка с граматиката на българския език. София: Фабер, 426 с. (*Petkov, P., A. Dimova, D. Slivkova-Shtaynkyuler, E. Dentcheva, B. Igla*. Nemska gramatika v sapostavka s gramatikata na balgarskiya ezik. Sofia: Faber, 426 s.)

Пенчев, Й. (1984) Строеж на българското изречение. София: Наука и изкуство, 165 с. (Penchev, Y. Stroezh na balgarskoto izrechenie. Sofia: Nauka i izkustvo, 165 s.)

Пешковский, А. М. (1956) Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещении РСФСР, 511 с. (*Peshkovskiy, A. M.* Russkiy sintaksis v nauchnom osveshtenii. Moskva: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatel'stvo Ministerstva peosveshteniya RSFSR, 511 s.)

Попов, К. (1998) Синтаксис на българския книжовен език. Велико Търново: Абагар, 440 с. (*Popov, K.* Sintaksis na balgarskiya knizhoven ezik. Veliko Tarnovo: Abagar, 440 s.)

Стефанов, В. (1995) Логика. София: Немезида, 296 с. (*Stefanov, V.* Logika. Sofia: Nemezida, 296 s.)

Храковски, В. С. (1990) Прохибитивные предложения. –В: Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград: Наука, с. 210 – 212. (*Hrakovskij, V. S.* Prohibitivnye predlozheniya. –V: Teoriya funktsional'noj grammatiki. Temporal'nost'. Modal'nost'. Otv. red. A. V. Bondarko. Leningrad: Nauka, s. 210 – 212.)

Якобсон, Р. О. (1972) Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. –В: Принципы типологического анализа языков различного строя. Ред. О. Г Ревзина. Москва: Наука, с. 95 – 113. (*Yakobson, R. O.* Shiftery, glagolnye kategorii i ruskiy glagol. –V: Printsipy tipologicheskogo analiza yazykov razlichnogo stroya. Red. O. G. Revzina. Moskva: Nauka, s. 95 – 113.)

Eisenberg, P. (1994) Grundriss der deutschen Grammatik. Stuttgart; Weimar: J. B. Metzler, 581 p.

Engel, U. (1996) Deutsche Grammatik. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 888 p.

Helbig, G., J. Buscha (2001) Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. München: Langenscheidt, 654 p.

Hentschel, E., H. Weydt (2013) Handbuch der deutschen Grammatik. Berlin: De Gruyter, 484 p.

Römer, Ch. (2006) Morphologie der deutschen Sprache. Tübingen: A. Francke Verlag, 265 p.

Weinrich, H. (1993) Textgrammatik der deutschen Sprache. Mannheim: Dudenverlag, 1111 p.